

narse, es cosa que ni nace ni se formula hasta el XVIII como consecuencia del enciclopedismo francés. 4.ª ¿No hubiera sido de gran utilidad un poco de teoría para caracterizar lo que se debe entender por “cartel” y aun por monopolio en el XVI y XVII? ¿No se podía haber deducido alguna observación general de todos esos monopolios y carteles que Strieder nos describe? ¿Por qué tropezaron? ¿Cuáles fueron sus efectos en la vida económica? 5.ª En libro tan cuidadosamente trabajado como el de Strieder es algo que desdice esas grafías absurdas de los nombres de ciudades españolas. Cadix y St. Jago (*sic*) (páginas 203 y 304) es algo que habrá arrancado una sonrisa a cada lector. En una nueva edición, que esperamos y deseamos próxima, desearíamos ver atendidas estas modestas advertencias, que en nada pueden rebajar el mérito de una obra loable, digno modelo para nuestros investigadores.

Munich, Noviembre, 1925.

ANTONIO BERMÚDEZ CAÑETE.

JULIO FICKER, *Sobre los Usatges de Barcelona y sus afinidades con las Exceptiones Legum Romanorum*. Barcelona, 1926; 66 págs.

La versió castellana de l'estudi del Prof. Juli Ficker, publicada per la Facultat de Dret de la Universitat de Barcelona, vé a facilitar el coneixement d'aquesta interessant monografia a l'Espanya. Apareguda en 1886, en les “Mittheilungen des Instituts für österreichische Geschichtsforschungen”, conserva encara, malgrat els anys transcorreguts, el seu valor fonamental per a l'estudi del problema de la formació dels Usatges.

Abans de la monografia de Ficker, aquest problema havia estat examinat per Massot-Reynier, el qual, tot aprofitant indicacions d'antics comentaristes, principalment de Jaume Marquilles, va formular l'opinió de que l conjunt dels Usatges, tal com ens ha pervingut generalment, podia dividir-se en dugues parts cronològicament distintes. D' aquestes, la primera contindria els Usatges primitius relacionats amb el comte Ramon Berenguer I, els quals estarien representats per la serie d' usatges 1-141 (segons l' orde dels comentadors consignat oficialment en les “Constitucions y altres drets de Catalunya”); mentres que ls subsegüents haurien estat afegits posteriorment, i d'aquestes addicions les més antigues serien dels regnats d' Alfons I, Pere I i Jaume I (segona meitat del segle XII i tres quarts primers de la centuria següent) i les altres constituirien una serie de disposicions d' origen divers. (Precisament amb l' usatge 140 acaba l' edició princeps intitulada: “Antiquiores Barchinonensium Leges quas vulgus Usaticos appellat” i impresa a Barcelona en 1544; i tot just en el 141 res-

ten interromputs la Glosa ordinaria dels Usatges, formada en el segle XIII i en la qual hi han reiterades referències a explicacions més antigues, i els comentaris dels Vallseca).

Aquesta opinió havia esdevingut la més generalitzada, quan Ficker, preocupat per les afinitats que havia descobert entre alguns articles dels Usatges i certs capítols de les *Exceptiones Legum Romanorum*, estudià directament aquell problema amb l'intent de determinar de la manera més precisa possible la data de l'aparició dels Usatges, per a poder arribar a trobar l'època aproximada a que poguessin ser atribuïdes les *Exceptiones*; ja que, de la comparació dels textos emparentats, va deduir-ne indubitablement que aquelles havien d'esser anteriors als articles connexos dels Usatges, codi del qual el moment d'aparició, segons les dades llavors correntment admeses, hom creia haver-se escaigut pels volts del 1068. Ficker remarcà prou bé que sols alguns capítols (més o menys modificats o sense variació) havien passat de les *Exceptiones* als Usatges; i que pel demés mancava tota mena de parentiu entre aquells dos textos jurídics. Així, doncs, si els diversos articles dels Usatges derivats de determinats capítols de les *Exceptiones* formaven part del nucli primitiu d'aquell codi, aquestes haurien de correspondre a una època anterior a la data esmentada, sempre i quan hagués de ser acceptada com a certa i definitiva ¹.

Però com fos que d'aquells Usatges derivats de les *Exceptiones*, uns es trobaven en la suposada primera serie 1-141, i altres en la part posterior, el voler mantenir la teoria corrent sobre l'origen dels Usatges hauria obligat a Ficker a suposar en aquests una doble utilització de les *Exceptiones* efectuada en èpoques distintes; conclusió que va rebutjar oportunament per estranya i inversemblant. Per altra part un nou i minuciós examen dels Usatges li va fer veure que varies disposicions situades en la presumpta segona part presenten tals afinitats amb altres contingudes en la primera, que's fa difícil pensar que aquestes procedeixin del segle XI i aquelles, en canvi, corresponguessin al s. XIII. Així va arribar al convenciment de que no era admissible la divisió del conjunt dels Usatges en primera i segona part, car en aquesta hi trobava també material originari.

De l'estudi detallat dels Usatges i de l'examen aprofundit de la qüestió relativa a llur veritable ordenació va obtenir-ne encara una altra conclusió important relativa al problema de la gènesi del codi primitiu. Contra la hipòtesi, fins a llavors correntment acceptada, de

¹ Precisament en aquest punt de la data originària dels Usatges, Ficker, amb bon pressentiment, s'inclinava a creure que s'hauria d'avançar d'uns quants anys la data tradicional; tot reconeixent, per altra part, que això tenia poc interès en relació al cas concret de l'època probable de les *Exceptiones*, ja que per a les seves investigacions sobre aquesta qüestió li bastava amb poder constatar que els Usatges havien de correspondre al període 1053-76, dintre 'l'comtat de Ramon Berenguer I.

que 'l cos principal dels Usatges, prescindint de les addicions posteriors, era una legislació surgida d' una sola vegada, Ficker demostrà la pluralitat de lleis originaries. Hom havia cregut que 'ls Usatges (a part les addicions aludides) eren un conglomerat legal promulgat pel comte Ramon Berenguer I en una assemblea celebrada a Barcelona en 1068; doncs bé, Ficker refutà aquesta opinió i provà que les disposicions atribuïdes a aquell comte corresponen a diverses lleis promulgades en assemblees distintes i en diferents moments, les quals foren més tard reunides en un conjunt complet, tot modificant-les fins a cert punt per a que hi encaixessin.

Aquesta pluralitat de lleis resultava comprovada adhuc pel diferent estil de redacció. Ficker remarcà que mentre en alguns Usatges es parla dels prínceps (Ramon Berenguer i Almodís) en tercera persona, n' hi ha d' altres qu' estan formulats en primera persona. També altres arguments confirmaven que 'l conjunt dels Usatges constituïa un agregat de lleis particulars, la més antiga de les quals era la que (utilitzant una expressió que s' hi troba consignada) anomenà Ficker els *Usualia*, per a distingirla del conjunt, conegut ordinàriament sota la designació d' *Usatici*, Usatges.

Aquests Usualia, que constituïren la base fonamental del conglomerat posterior, foren simplement una promulgació escrita de ço que ja estava en vigor consuetudinàriament. En llur redacció no s' hi utilitzaren fonts escrites, a excepció de la Llei visigoda; el llenguatge emprat era evidentment el corrent en el país, sense cap relació amb el de les fonts de dret romà. Ficker reconstituï el procés de la formació d' aquest primitiu nucli legal de la següent manera: Degueren compondre 'l els jutges esmentats en l' Usatge 4; després seria aprovat pels nobles anomenats en el mateix Usatge; i finalment el comte i sa muller el declararen amb força d' obligar de llavors endavant. Els coneixements jurídics d' aquells jutges —prosegueix Ficker— devien estar limitats a la "Lex wisigothorum" i al Dret consuetudinari supletori, ço que bastava per a la missió que 'ls hi havia estat encomanada. No sembla probable que tinguessin coneixements més extensos; perquè si de cas, ja s' hauria posat de manifest d' alguna manera en la redacció dels Usualia, aquest primitiu libre legal perpetuat principalment, segons Ficker, en la serie d' Usatges 4-60.

Però les disposicions posteriors delaten ja la influència d' altres fonts escrites i, per consegüent, en llur redacció hi degueren d' intervenir altres persones, a les quals probablement fa referència l' Usatge 80 quan parla de que en la cort hi han magnats laïcs i eclesiàstics i "philosophi et sapientes atque iudices". Si pensem —diu Ficker— que 'ls *sapientes*, distints dels *iudices*, eren juriconsults tal vegada d' origen estranger, podria ser que en l' època de la formació del nucli dels Usualia no estiguessin encara a la cort, o que s' hagués

prescindit deliberadament d'ells per tal com llavors es tractava solament de promulgar el dret consuetudinari.

Pel que fa a les influències de diverses fonts jurídiques que dins dels Usatges descobrí Ficker en alguns articles posteriors al nucli primitiu indicat, no creia éll que haguessin derivat directament de les mateixes fonts originals sino que considerà més versemblant la hipòtesi de que aquells articles, dels quals la majoria presenten connexions més o menys precises amb diversos passatges d' *Iu de Chartres*, derivarien probablement d' alguna col·lecció canònica perduda, elaborada potser al Migdia de França, la qual hauria estat la font comú d' uns i altres.

Aquestes lleis posteriors als Usualia, nascudes de circumstàncies distintes de les que havien originat aquell primitiu nucli legal, dictades també per Ramon Berenguer I, sota l' influència ara de determinats consellers comtals (probablement estrangers) dotats d' una certa cultura jurídica, i derivades de fonts escrites, foren utilitzades més tard per un compilador qui, després d' adaptar-les amb retocs de forma (lleuant-els-hi el caràcter documental i aproximant-les més, mitjencant una referència als Principes predicti, a les modalitats de redacció d' alguns dels altres Usatges) i d' afegir-hi arbitràriament passatges de contingut afi que li eren coneguts, però que no havien estat abans decretats per llei, les adicionà a continuació dels Usualia; i així formà el conjunt dels Usatici, qu' encapçalà amb una notícia històrica (Usatges 1-3).

Ficker suposà que la data en que fou elaborada aquesta compilació havia d' esser poc posterior a la mort del comte legislador Ramon Berenguer I, "el Vell" († 1076). Deuria esser un dels jutges del país, que tal volta havia col·laborat en l' obra legislativa anterior, el qui reuní llavors en un sol codi els Usualia originaris (precedits d' un pròleg) amb les lleis successives, fixà per escrit, potser per primera vegada, algunes relacions de dret consuetudinari, i afegí alguns altres Usatges (139, 140, 152, 167-169) que no procedien de la legislació de Ramon Berenguer I, sino de fonts escrites que va trobar, sense modificar, entre 'l material que tenia a la seva disposició.

Així aquesta compilació hauria contingut les series d' Usatges 1-140 145-152, 167-170, i aquesta es la forma en que 's troba en el ms. de Madrid que publica Helfferich; però després —sempre segons Ficker— varen esser omeses les dues últimes series. En el text utilitzat per a l' edició princeps, darrera del 140 diu: "Expliciunt Usatici"; i això indica una forma del codi que sols comprenia els 140 primers articles. A aquesta primera serie vingueren a afegir-se les lleis reials, (articles 142-144) que sembla foren decretades en un principi per a servir de complement als Usatges; però després varen ser considerades, per la Glosa i pels comentadors del segle XIV, com element integrant del dit llibre legal. El material així format: 1-140, 142-

144, s' ha conservat exactament en el ms. llatí 4673 de la Biblioteca Nacional de París, un dels utilitzats per Giraud per a la seva edició dels Usatges.

Sembla que després el material va ser tractat molt arbitràriament; alguns dels Usatges omesos en la segona etapa varen ser reafegits, bó i addicionant altres disposicions de la més diversa procedència. Cal considerar com a forma normal i definitiva dels Usatges la serie 1-174 que servi de base pera llur inclusió en la compilació general de les "Constitucions y altres drets de Catalunya"; y aquesta es l' ordenació que adoptaren, per a les edicions respectives, Giraud, Marichalar i altres editors moderns del codi barcelonés. En aquesta formació última del dit conglomerat legal s' hi troba admés novament tot çò que pertanyia al corpus primitiu elaborat per aquell compilador d' arran de la mort de Ramon Berenguer I; així com s' hi encabeixen també les tres lleis reials, amb les quals vingué a introduir-se l' Usatge "Solidus aureus" (141) sobre 'l valor de les monedes, i així mateix la serie d' articles 153-166, procedents, més o menys literalment, de la Llei visigòtica, la fórmula del jurament dels jueus (171) i les constitucions de pau i treva (172-174).

Tal era l' opinió de Ficker respecte 'l procés de formació dels Usatges de Barcelona. I partint d' aquesta base i tenint en compte el fet de la utilització de les *Exceptiones* en els *Usatici*, vingué a deduir que, al menys en llur forma originaria, aquelles existien ja abans de 1068; i a l' ensems, amb una serie d' interessants consideracions, argumentà la seva opinió de que les *Exceptiones* no devien procedir del Migdia de França, sino més probablement d' Italia, país amb el qual tingué també el comtat de Barcelona relacions freqüents, particularment motivades per la comunicació amb la Curia romana, qu' envià per aquell temps amb importants missions diversos legats pontificals, un dels quals, el cardenal Huc "el Blanc", estigué a Barcelona en 1068.

En el seu anàlisi dels Usatges, Ficker va fer descobriments fonamentals i tingué grans encerts. Algunes de les seves conclusions han restat definitives; altres, però, han estat després rectificades o substituïdes. El primer descobriment important i que motivà la resta del treball fou el de la connexió existent entre certs usatges i determinats passatges de les *Exceptiones*, aixís com la demostració de la prioritat d' aquestes. Per altra part, la refutació de la hipòtesi llavors correntment admesa de la divisió en primera i segona part del conjunt dels Usatges en la forma darrera (1-174) i la observació de les analogies i diferències en l' estil de redacció de distints articles d' una i altra part, foren d' una gran perspicàcia i inauguraren nous mètodes per a l' examen del procés d' elaboració del dit corpus jurídic. Fou també altra endevinació, que ha restat consagrada, l' assenyalar com a nucli primitiu la serie 4-60 (de la qual se n' ha de descartar

solament l' Usatge 60 i algunes interpolacions escadusseres); i ho fou, així mateix, l' afirmació de la pluralitat de lleis de Ramon Berenguer I. També va ser ben vista la conveniència d' avançar d' alguns anys la data dels Usualia. Podem afegir encara que la diferenciació entre aquests i els Usatges posteriors i la determinació de les fonts de diversos usatges, va ser generalment força ben trobada.

Aquest conjunt esplèndid d' èxits innegables i, per damunt de tot, la manera veritablement magistral d' un tal estudi fet amb insuficiència d' elements de treball, son mèrits cabdals que superen en molt algunes fallides secundaries i qualques equivocacions de detall, ben escasses per cert.

Els principals punts flacs de la tesi de Ficker han estat assenyalats ja per Max Conrat, en el passatge de la seva "Historia de les fonts i de la literatura del Dret romà en l' alta Edad Mitjana" relacionat amb els Usatges; passatge del qual, amb molt bon acord, n' es publicada també una versió castellana en el mateix opuscle editat per la Facultad de Dret de Barcelona.

El perjudici de Ficker (relacionat amb el seu intent de trobar l' època probable de l' origen de les *Exceptiones*) de situar dintre la legislació de Ramon Berenguer I alguns usatges en els que hi apareixen aprofitats certs passatges de les *Exceptiones*, fou equivocat. Conrat, amb millor sentit, s' inclinà a relegar aquells articles a una època més tardana (sogle XII, o potser XIII, segons ell). Encertadament va declarar Conrat que ni aquells usatges influïts per les *Exceptiones* ni els que mostren la influència del dret romà o del dret canonic no pertanyen a la legislació antiga ni formaren part tampoc d' aquella compilació que Ficker suposava elaborada poc després de la mort de Ramon Berenguer "el Vell"; i que, per tant, essent de data poc remota, no podien servir de base per la determinació cronològica de l' aparició de les *Exceptiones*. L' origen provençal d' aquestes es altra afirmació de Conrat; el qual se n' explica la penetració a Catalunya per les estretes relacions polítiques que a partir de 1112 existiren entre 'ls comtats de Barcelona i de Provença, regits des de llavors i durant bastant temps per un mateix príncep.

Hem exposat, solament en línecs generals, la monografia de Ficker, tot subratllant-ne l' interès predominant, i ens havem referit també lleugerament al passatge de Conrat relacionat amb aquella: però cal remarcar, a més a més, que una i altre presenten encara extraordinari valor per les nombroses observacions particulars que contenen respecte molts articles dels Usatges, especialment per les indicacions detallades referents a llur caràcter i cronologia.

La publicació de semblants estudis traduïts, feta per la Facultad de Dret de Barcelona, prestarà un veritable servei, ja que contribuirà a fer-ne assequible 'l coneixement a tots els qui a Espanya s' interesen per les qüestions d' historia jurídica.